

A. S. Stiepanova, *Filosofia drevniej stoi*, Wyd. Aleteia, Sankt Petersburg 1995.

Książka A. Stiepanowej poświęcona filozofii stoików w okresie hellenistycznym jest próbą alternatywnego ujęcia zagadnienia, gdyż — jak *explicité* pisze autorka — stanowi ona analizę poglądów Chryzypa i Zenona przede wszystkim w ich aspekcie logicznym i epistemologicznym; kwestie ontologiczne i etyczne są zaledwie zasygnalizowane, podczas gdy obiegowa opinia o stoicyzmie jako szkole filozofii życia znajduje uzasadnienie dzięki pismom późnych stoików, przede wszystkim Epikteta i Marka Aureliusza. Autorka dokonuje sumiennej analizy wkładu stoików w rozwój rachunku zdań jako dyscypliny formalnej, rozważa również związek między pojęciem aksjomatu u stoików a metodą aksjomatyczną zastosowaną przez Euklidesa i skomentowaną przez Prooklosa. Stiepanowa podkreślając odmienność sylogistyki zdań Chryzypa od sylogistyki nazw Arystotelesa stawia również tezę o zmianie pojmowania roli logiki, która nastąpiła dzięki pierwszym stoikom. Według nich logika miała być częścią filozofii o charakterze podstawowym, podczas gdy według Arystotelesa była jedynie narzędziem (*organon*) filozofii. Zarazem autorka podkreśla ścisły związek badań logicznych stoików z badaniami szkoły megarejskiej, podkreśla ich wkład w rozwój teorii implikacji materialnej i problematyki modalności w rachunku zdań. Mocną i dyskusyjną tezą jest stwierdzenie, że stoicy zdawali sobie sprawę z paradoksów implikacji materialnej. Inną tezą dyskusyjną jest stwierdzenie dotyczące znajomości przez stoików przechodniości relacji mniejszości, większości, a także relacji równościowych.

Pomostem między logiką i epistemologią stoików zdaniem autorki jest semantyka stoików, w której za Peirce'em przypisuje im pionierską rolę. Znaczną część książki stanowi obszerna dyskusja poglądów pierwszych stoików na problematykę semantyczną, problematykę znaczenia, znaku językowego, sensu, korelatu psychicznego znaku. Zaletą książki jest omówienie epistemologii w ścisłym związku z logiką i semiotyką stoików.

W dyskusji problematyki formalno-logicznej pojawiają się w tekście częste odniesienia do prac logików i historyków logiki i filozofii, przede wszystkim reprezentantów polskiej szkoły logicznej (Łukasiewicza, Bocheńskiego, Twardowskiego). Książka ma dodatkową wartość dla historyka filozofii lub logiki z uwagi na bardzo bogatą bibliografię, zamieszczoną wewnątrz właściwego tekstu. Najważniejsze jest jednak, iż przyczyni się ona być może do erozji obiegowej opinii redukującej stoicyzm do pewnej ontologii, a przede wszystkim ściśle z tą ontologią związanej etyki. Nie znaczy to, że książka jest pozbawiona wykładu koncepcji ontologicznej pierwszych stoików (autorka występuje tu z tezą, że stoicy doprecyzowali pojęcie idei Platona, przeprowadza również dyskusję ontologii Heraklita w porównaniu ze stoicką), główny akcent kładzie jednak na

logikę, semantykę i epistemologię. Dla historyka filozofii o wartości książki decyduje również obszerny wybór fragmentów i cytatów pierwszych stoików oraz słowniczek grecko-rosyjski terminów filozoficznych pojawiających się w tekście.

Recenzował *Maciej Gos*